

KOLTAY TIBOR

Az információs kor írástudásai*

Literacies of the information age

Digital social media, often named as new media, influences communication to a substantial extent. As the quality of information represents a much bigger problem than its availability, the ability to find appropriate information becomes crucial. New types of literacy, especially digital literacy, thus become indispensable also in learning and teaching foreign languages.

1. Bevezetés

Napjainkban, az internet fontosságának növekedésével egyre inkább azt kell tapasztalnunk, hogy – a tartalom (később említendő) problémái mellett – sokkal kevésbé vagyunk képesek a jó szövegeket elkülöníteni a rosszaktól, és egyre több nehézségbe ütközük, hogy felismerjük a helyes szóválasztást, a nyelvtani szabályok adekvát használatát vagy a jól sikerült mondatfűzést, mint azt tettük a nyomtatott könyvek, folyóiratok világában. Ellenvetésként persze bárki azt mondhatja: a nyelvoktatásnak megvannak a maga autentikus eszközei, különös tekintettel a nyelvkönyvekre. Ez igaz is, viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az informálódás rohamléptekben tevődik át az internetre, így fokozott mértékben tesszük magunkévá a világhálón található nyelvi tartalmakat, legyen szó anyanyelvünk vagy valamelyik idegen nyelv szövegeiről.

2. Írástudás, műveltség

Az *írástudások* szó – így többes számban – valószínűleg sokak fülének szokatlanul cseng. A többes szám használatának legfőbb indoka az, hogy az információs társadalom több új típusú írástudást tételez fel, ráadásul korunkban az írástudás hatóköre kiszélesedett, így nemcsak a tágabb értelemben vett kultúrához, hanem a modern technológiákhoz is kötődik (Cordes 2009).

Az információs kor írástudásait jelölő angol szókapcsolatok mindegyikében az a *literacy* szó szerepel, amellyel a hagyományos értelemben vett írástudást is jelöljük. Ezt azonban bizonyos esetekben nem az *írástudás*, hanem a *műveltség* szóval fordítjuk, ami viszont némileg bizonytalanra teszi e terminusok használatát.

Amíg a főként a könyvtárak és a könyvtárosok körében ismert *information literacy* kifejezéssel jelölt fogalom magyarításának gyakorlatában az *információs műveltség*

* Ezt a tanulmányt a szerkesztőség *vitacikk* formájában teszi közzé. A téma fontosságára való tekintettel kérjük a téma iránt érdeklődők hozzászólását (legfeljebb a jelen írás terjedelmében). – A szerk.

elnevezés vált uralkodóvá, a többi fogalom megjelölésére az *írástudás* szót használjuk. A kettősséget az eredeti angol nyelvű kifejezések jelentése is indokolja. A *Webster's New Collegiate Dictionary* például a *literacy* főnevet a *literate* melléknévből származtatja. Az utóbbinak két jelentését közli:

1. tanult személy,
2. az, aki írni és olvasni tud (Webster 1980).

A fogalom kapcsán eszünkbe kell jutnia latin eredetű *literátus* szavunknak. Ennek mindkét jelentésében megjelenik a művelt, olvasott személy motívuma (Bakos 1989). Az írástudásról amúgy tudjuk, hogy eredetileg a szépirodalom ismeretéhez kötődött, és csak később vette fel az irodalmi kánontól független szövegek kezelésének készségeire vonatkozó jelentését (Livingstone és mtársai 2008). Modern megközelítésben írástudónak azt tekintjük, aki érthetően le tud írni és el tud olvasni egy hétköznapi, egyszerű, rövid közlést. Kapcsolódó fogalom a funkcionális írástudás, amely azoknak a tevékenységeknek a gyakorlása, amelyekben az írásbeliségnek fontos szerepe van egy adott közösségben (Steklács 2005). A műveltségnek pedig mindig volt egy erős nyelvi vonatkozása, például úgy, hogy számos civilizációban feltételezte bizonyos szakrális holt nyelvek ismeretét. Nem lényegtelen, hogy szoros összefüggésben áll a tág értelemben vett olvasottsággal, tehát a szövegekkel való interakciókkal (Knausz 2010). Nem véletlen, hogy a hagyományos írástudás angol nyelvű megjelöléseként gyakran használják a *reading literacy* szókapcsolatot (PISA 2010). Korunk írástudásai kötődnek az egész életen át folyó tanuláshoz is, így magukba foglalják azt a kulturális eszköztudást is, amelynek lényege az önálló tanulás eszközeinek ismerete és használata (Báthory 1997).

3. Az írástudások és az új média

Napjaink, az információs kor egyik fontos jelensége az új média térhódítása. Ennek a fogalomnak a jelentését gyakran adottnak veszik, tehát nem is definiálják, főként abban a tekintetben, hogy elég-e egyszerűen a Web 2.0 fogalmával azonosítanunk. Tény, hogy a Web 2.0 olyan szoftvereket kínál, amelyek lehetővé teszik a közösségi tevékenységekben való tömeges részvételt. A felhasználók magukat és érdeklődésüket közvetett (mediatizált) terekben fejez(het)ik ki, és ezeknek a reprezentációknak az útján léphetnek kapcsolatba egymással. Az ehhez fűződő interaktivitás az a tulajdonság, amelyet ki szoktunk emelni a Web 2.0 és az új média kapcsán (Jarrett 2008). Az új média eszköztárában és a vele kapcsolatos gondolkodásban kiemelt szerepe van a közösségi hálózatoknak (iWiW, Facebook stb.).

Látnunk kell, hogy az új média elsődlegesen nem a tudás létrehozásának eszköze. Reprodukzív jellegű, mivel online anyagok remixelését, újra elrendezését, új célokra történő átalakítását szolgálja (Greenhow, Robelia és Hughes 2009). Másképpen megfogalmazva, korunk kommunikációja jelentős részben már nem eredeti szövegek létrehozását, hanem meglévő információk kiválasztását, elrendezését, szűrését és újralakítását jelenti (Geisler és mtársai 2001). Erre mindig szükség volt és jellemző is volt, a digitális technológiák megjelenése azonban nagymértékben kibővítette a reprodukciós lehetőségeket. Az új média ezt tükrözi, egyúttal ennek részbeni okozója is.

A digitális világban kiemelt szerepet kapnak a képek és a szórakozás, így az szemben áll a nyomtatott kultúra világával (Chartier 2001). Ez fokozottan igaz az új médiára. Jellemző rá továbbá az is, hogy többnyire egyetlen értelmezési perspektívát kínál

fel, leszoktatva bennünket a kritikai, értelmező reflexióról. Az ilyen üzenetekkel alternatív értelmezési sémák gazdag repertoárját felvonultató szövegeket kell szembeállítunk (Knausz 2010).

Az új média az amatőrizmus fontosságát is magával hozta. Miért okoz ez problémát? A nyomtatott könyvek és folyóiratok világában, de még a web korábbi korszakaiban is egyértelmű volt a szakemberek szerepe, miközben az amatőrök helye nem volt jól definiálva (Kleiner és Wyrick 2007). A meghatározottság foka nem, de az amatőrök fontossága megváltozott a Web 2.0-s környezetben, mivel az *az amatőrök világának kitágulását hozta magával, még ha nem is teljesen a szó hagyományos értelmében*. Ki tehát az amatőr? Szereti azt, amit csinál, viszont nincs annak elvégzésére képesítve, vagy legalábbis nem fontos, hogy rendelkezzen ilyen képesítéssel. Az új média amatőrjeit akár dilettánsoknak is nevezhetnénk, bár ezt közülük sokan nyilvánvalóan sértőnek éreznék.

Mindenesetre sokak számára jól hangzik a jelszó: „csináld magad, hiszen ingyenes, könnyen használható és csábító eszközök állnak rendelkezésedre”. Ebből viszont következik, hogy az író és az olvasó, a létrehozó és a fogyasztó közötti, történetileg kialakult dichotómia kezd elhomályosulni (Cope és Kalantzis 2009). Ez persze nincs mindig így, viszont egyértelmű, hogy az amatőr teljesítmények helye és szerepe eltér a professzionális művekétől, és nem szabad őket összekevernünk. Ahol szakmai és tudományos tartalmakra van szükségünk, ezeket érdemes és szükséges az erőfeszítés és kontroll nélkül létrehozott amatőr tartalmak elé helyezni (Koltay 2010).

4. A digitális írástudás

Elképzeltető, hogy az írástudást nem úgy kell meghatároznunk, ahogyan eddig tettük, vagyis nem egyetlen, statikus technológiához, például a hagyományos, nyomtatott szövegekhez kötve, hanem tág gondolkodásmódként és azt a képességünket figyelembe véve, hogy folyamatosan alkalmazkodni tudunk az új technológiák megkövetelte új írástudásokhoz. Mivel azonban valószínűsíthető, hogy sokkal több új technológia jön létre, mint amennyihez egy-egy ember alkalmazkodni tud, az írástudásnak magába kell foglalnia annak ismeretét, hogy mikor és miként kell megfontolt döntéseket hoznunk arra vonatkozóan, hogy melyik technológia és az írástudás melyik formája felel meg legjobban céljainknak (Leu és mtársai 2007).

Úgy tűnik, hogy ehhez nem áll rendelkezésünkre közvetlen és a szó szoros értelmében vett nyelvészeti indíttatású megoldás. A kínáló eszközök inkább az információhoz, főként annak minőségéhez kötődnek.

A megoldási lehetőségek közül az információs műveltségről már szövegtünk. Korlátozott elfogadottsága okán azonban érdemes egy másik rokonfogalom felé fordulnunk. Ez a *digitális írástudás*, amely olyan kulturális tudást jelöl, amely ahhoz szükséges, hogy a nyelvet megfelelő módon ismerjük fel és használjuk különböző társadalmi helyzetekben (Bawden 2001).

Az elnevezés megalkotása (elsősorban) Paul Gilster (1997) nevéhez fűződik. Legfőbb tulajdonsága az, ami összeköti a többi modern írástudással. Ez a tulajdonság a kritikai gondolkodás és a kritikai olvasás fontosságának középpontba állítása. Többféle műveltséget fog át, a funkcionális írástudás keretébe beleértve az írást, az olvasást és a számolást is. Magába foglalja az értő olvasást és a megszerzett információk kritikus kezelését. Részét képezik az információkeresési stratégiák alkalmazásának készségei,

továbbá az információforrások és a talált információk értékelése és kritikus kezelése is, ideértve a tömegkommunikációs eszközök közvetítette információk kezelését (Molnár és társai 2005). A képességek olyan együttese, amely lehetővé teszi, hogy megfelelően használjuk a digitális eszközöket a digitális források azonosítására, elérésére, kezelésére, integrálására, értékelésére és szintetizálására, továbbá új tudás és média-megnyilvánulások létrehozására, valamint arra, hogy másokkal kommunikáljunk és reflektáljunk a hozzánk érkező üzenetekre (Martin 2006). Megkülönböztető jegye, hogy számos olyan tárgyat érint és foglal magába, amelyeket nem sajátít ki. Értelmezési tartományába beletartozik az információ prezentálása, anélkül, hogy része volna a szépírói tevékenység. Foglalkozik az információ értékelésével, anélkül, hogy magába foglalná annak szisztematikus bírálatát. Felöleli az információ szervezését is, de nem foglalkozik a terminológia létrehozásával és fejlesztésével (Bawden 2008).

A digitális írástudás gyakorlásához magas szintű készségekre és képességekre van szükség, többek között arra, hogy hatékonyan tudjunk szóban, írásban, képi eszközökkel, valamint idegen nyelven is kommunikálni úgy, hogy képesek legyünk különböző forrásokból származó ismereteket integrálni (AACU 2002).

Az információs társadalom írástudásainak – így a digitális írástudásnak is – részét képezi a technológiai eszközök alkalmazása. Ezek az írástudások azonban nem kizárólag ezektől az eszközöktől függenek, hanem inkább intellektuális keretet adnak a felismerés, megértés, kritikus értékelés és gondolkodás számára (Bundy 2004), bár idehaza és szűkebb régióinkban a *digitális írástudás* kifejezést gyakran leszűkítő értelmezésben használják, amely csak az információs és kommunikációs technika használatát foglalja magába.

5. Összefoglalás

A média – és különösen az új média – nagy hatással van a kommunikációs kultúrára, a nyelvre, a nyelvi magatartásra és végső soron gondolkodásunkra (Balázs 2003). Ezt ne feledjük, és ezért is élünk a digitális írástudás fejlesztésének lehetőségeivel. Aligha kétséges tehát, hogy érdemes a nyelvoktatás és nyelvtanulás kérdéseit az információs társadalom kontextusában vizsgálnunk. Ebben a közegben kommunikálunk, anyanyelven és idegen nyelven egyaránt. Ennek a közhelyszerű ténynek az igaz volta leginkább abban fogható meg, hogy korunkban rendkívül sok információ ér el bennünket, mindenekelőtt az internet útján. Az információ közismerten óriási mennyiségénél azonban jóval nagyobb probléma az információ minősége, pontosabban az a tény, hogy az interneten található adat- és információtömeg rendkívül változó minőségű, és a minőség megítélése sokkal összetettebb feladat, mint a nyomtatott dokumentumok világában volt. A nehézség tehát nem abban áll, hogy ki tudjuk szűrni az értéktelen írásokat, a szemetet, hanem hogy a céljainknak megfelelő és jó minőségű információkat megtaláljuk a hálózati információtengerben.

IRODALOM

- AACU (2002): *Greater expectations: A new vision for learning as a nation goes to college*. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities.
- Bakos József (1989): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. 19. kiad. Budapest: Akadémiai K.

- Balázs Géza (2003): Az új média retorikája. *Vigilia* 68/1, pp. 12–18.
- Báthory Zoltán (1997): *Tanulók, iskolák – különbségek*. Budapest: Okker.
- Bawden, D. (2001): Information and digital literacies: a review of concepts. *Journal of Documentation* 57/2, pp. 218–259.
- (2008): Origins and concepts of digital literacy. In: Lankshear, C. – M. Knobel (szerk.): *Digital Literacies: concepts, policies and practices*. New York, NY: Peter Lang, pp. 17–32.
- Bundy, A. (2004): One essential direction: information literacy, information technology fluency. *Journal of eLiteracy* 1/1. <http://www.jelit.org/6/> Letöltés ideje: 2010. október 22.
- Chartier, R. (2001): A könyv metamorfózisai. *Könyvtári Figyelő* 47/4, pp. 679–689.
- Cope, B. – M. Kalantzis (2009): Signs of epistemic disruption: Transformations in the knowledge system of the academic journal. *First Monday* 14/4–6. <http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/2309/2163> Letöltés ideje: 2010. október 22.
- Cordes, S. (2009): *Broad Horizons: The Role of Multimodal Literacy in 21st Century Library Instruction*. <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/94-cordes-en.pdf>. Letöltés ideje: 2010. október 22.
- Geisler, Ch. – Ch. Bazerman – S. Doheny-Farina – L. Gurak – Ch. Haas – J. Johnson-Eilola – D. S. Kaufer – A. Lunsford – C. R. Miller – D. Winsor – J. Yates (2001): ITEX. Future directions for research on the relationship between information technology and writing. *Journal of Business and Technical Communication* 15/32, pp. 269–308.
- Gilster, P. (1997): *Digital literacy*. New York: Wiley.
- Greenhow, Ch. – B. Robelia – J. E. Hughes (2009): Learning, Teaching, and Scholarship in a Digital Age: Web 2.0 and Classroom Research: What Path Should We Take Now? *Educational Researcher* 34/4, pp. 246–259.
- Jarrett, K. (2008): Interactivity is Evil! A critical investigation of Web 2.0. *First Monday* 13/3. <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/2140/1947> Letöltés ideje: 2010. október 22.
- Kleiner, D. – B. Wyrick (2007): InfoEnclosure 2.0. *Mute* 2. <http://www.metamute.org/en/html2pdf/view/9202> Letöltés ideje: 2010. október 22.
- Knausz Imre (2010): *Műveltség és demokrácia*. Miskolc – Budapest: Magánkiadás.
- Koltay Tibor (2010): Veszélyes-e a tudományra a Web 2.0? *Magyar Tudomány* 171/5, pp. 591–594.
- Leu, D. J. – L. Zawilinski – J. Castek – M. Banerjee – B. Housand – Y. Liu (2007): What Is New About The New Literacies of Online Reading Comprehension? In: Rush, L. S. – A. J. Eakle – A. Berger (szerk.): *Secondary School Literacy: What Research Reveals for Classroom Practice*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English, pp. 37–68.
- Livingstone, S. – E. J. van Couvering – N. Thumim (2008): Converging traditions of research on media and information literacies: Disciplinary and methodological issues. In: Leu D. J. – J. Coiro – M. Knobel – C. Lankshear (szerk.): *Handbook of Research on New Literacies*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 103–132.
- Martin, A. (2006): Literacies for the Digital Age. In: Martin, A. – D. Madigan (szerk.): *Digital literacies for learning*. London: Facet, pp. 3–25.
- Molnár Szilárd – Csótó Mihály – Gáspár Mátyás – Kollányi Bence – Pál Zsolt – Rab Árpád (2005): *A hozzáférési pontok humán-infrastruktúrájának fejlesztése, az IT-mentori szakma kialakítása*. <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=811> Letöltés ideje: 2010. október 22.
- PISA (2010): *Pisa 2009 Results: Executive Summary*. <http://www.oecd.org/dataoecd/34/60/46619703.pdf> Letöltés ideje: 2010. október 22.
- Steklács János (2005): *Funkcionális analfabetizmus a hipotézisek, tények és számok tükrében*. Budapest: Akadémiai K.
- Webster (1980): *Webster's New Collegiate Dictionary*. Springfield, MA: Merriam.